

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 111 1990

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-04-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991

Recensioner av doktorsavhandlingar

Meddelande

Bibliografin i denna årsvolym av *Samlaren* har kommit att kräva ett större utrymme än normalt. Av det skälet har ett antal recensioner måst stå över till *Samlaren* 1991.

Burman, Lars: *Den svenska stormaktstidens sonett*, Uppsala 1990. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 25.)

Lars Burmans avhandling har både bredd och djup och den visar också på en god beläsenhet inom alla de olika typer av forskning som det stora ämnet och den långa tidsperioden aktualiserar. Såväl nivån som ambitionsgraden är höga i denna avhandling.

Första huvudkapitlet, »Sonetten i det äldre litteratursystemet», är ett introduktionskapitel om syfte och metod, ett historisk bakgrundskapitel och därtill första delen av själva studiet av sonetten i stormaktstidens Sverige. Sammanförandet av så mycket och olikartat stoff är inte helt lyckat. Syfte, metod och bakgrund borde hellre ha fått ett eget kapitel. Burman börjar med att slå fast att sonetten är en *diktform* och att man känner igen den på vissa verstekniska egenheter. Men omedelbart måste han också säga att denna diktform inte alltid är så lätt att känna igen, eftersom den i äldre tid inte var strängt fixerad. Han knyter sedan sonetten till renässansrörelsen i Europa och konstaterar att den i Sverige aldrig kom att höra till huvudformerna. Så följer en kort forskningsöversikt kring sonettgenren, innan det är dags för mål och metoder.

Avhandlingen har två uttalande huvudmål. Det ena är att »beskriva sonettdiktningen utifrån den samtida synen på vitter verksamhet» (s. 13), det andra »att söka bestämma hur diktformen förhåller sig till det omgivande samhället» (s. 14). Målen anknyter alltså till två olika forskningsområden, poetiken och litteratursociologin. Ett delmål är också att göra en bredare inventering av tidens sonettdiktning än vad tidigare forskning gjort. Om metoden sågs det att »dikterna har fått bestämma avhandlingens uppläggning» och att de också har »fått styra sättet att behandla dem» (s. 15). Detta förklarar att avhandlingens huvudkapitel är så olikartade, och Burman understryker att detta är ett medvetet val: en stringentare hållning »skulle kanske ha kunnat fördjupa analysen av enskilda problem, men endast på bekostnad av helheten».

Så följer en genomgång av den retoriska och poeto-

logiska traditionen och en inplacering av sonetten i förhållande till denna – sonettens förhållande till det som med två välfunna termer kallas 'diktkonsten' respektive 'rimkonsten'. I avsnitten om 'diktkonsten' visas att sonetten, som all annan språklig verksamhet under denna tid, bestämdes av den klassiska retoriken och dess regelsystem. Stormaktstidens sonett, summerar Burman, skilde sig »från annan konstfull och sinnrik språklig verksamhet endast genom sin bundna form». Sonetter skrevs oftast på de högsta folkspråkliga versmåttet, alexandrinen, vilket anknyter dem till den höga stilnivån. Men å andra sidan fanns sonetten inte med bland de klassiska genrerna i den latinska poetiken och den hade därför ingen fast plats i traditionella genrehierarkin. Sonetten var alltså i någon mån en obestämd form, i varje fall när det gäller stillärens indelningar i höga respektive låga genrer.

När det gäller förhållandet till 'rimkonsten' urskiljer Burman tre 1500-talstraditioner av sonettrimflätning: den italienska, den franska, och den engelska. Till den franska modellen anslöt den tyska som i sin tur präglade den svenska traditionen. Så följer en genomgång av tysk sonetteori som relateras till det sparsamma svenska teoretiserade kring sonettformen: här finns Arvidi, som i sin poetik 1651 följde Opitz, Tjällman och Lagerlöf mot 1600-talets slut som följde Arvidi, samt Poppelman 1736 som följde Tjällman och Lagerlöf. Sven Hof's ottryckta poetik från 1770-talet innehåller dels kritik mot sonettformen som 'poetisk fåfånga', dels en ganska utförlig behandling av formen mot bakgrund av tysk teori från sent 1600- och tidigt 1700-tal. Hos Hof finner man, menar Burman, de första svenska teoretiska spåren av två olikartade sonetttraditioner. Den ena, besläktad med epigrammet, fanns redan hos Arvidi. Den andra går tillbaka på traditionen från Petrarca och är lyrisk till karaktären. Den finns visserligen inte med i äldre svensk teori men nämns dock i den tyska och förekom också i svensk praxis under stormaktstiden.

Det sista av avhandlingens introducerande avsnitt ägnas åt de båda typerna av sonett, »den lyriska» och »den epigrammatiska». Den lyriska sonetten kännetecknades bland annat av sitt ämne, Petrarcatraditionens formaliserade kärlek, av sitt samband med odet och av att den brukade uppdelas i strofer. Den lyriska sonetten hörde, hävdar Burman, samman med den aristokratiska hovmiljön. Den epigrammatiska sonetten var däremot formellt en sammanhållen och logiskt strukturerad helhet som strävade framåt mot en slutpoäng. Denna sonetttyp vill Burman snarast knyta till lärda miljöer. Han understryker dock, att typerna

kunde gå i varandra och att lyriska sonetter, som hos Ronsard, kunde få epigrammatiska avslutningar.

Distinktionen mellan de båda typerna av sonett är riktig och viktig. Den kunde dock fastare ha knutits till klassisk retorik än vad som sker och därmed ha fått en fastare teoretisk grund än som ett 'spår' hos den sene Hof. Burmans försök att knyta an till välta-lighetsbegreppets två delar, »visdom/skarpsinne och ornamentering», är dock inte lyckat: »Möjligen kan man påstå att den epigrammatiska sonettens framgång vilar på det skarpsinne som utvecklas i dikten, medan den välformulerade lyriska sonetten bygger på prydnad och klangmässig skönhet» (s. 31). Jag har svårt att tänka mig att någon samtida retoriker skulle gå med på att en dikt var värtalig om den bara innehöll *endera* av dessa båda kvaliteter!

Det hade varit rimligare att sammanställa de båda sonettyperna med två av de tre huvudgenrerna i den klassiska retoriken, med *genus deliberativum* eller det rådgivande, och *genus demonstrativum* eller det lovprisande/klandrande talet. Båda dessa huvudgenrer, liksom deras många underarter, nyttjade *ethos*, *lagos* och *pathos* i en väl avvägd blandning. Graden och arten av ornamentering bestämdes av talets *modus* och underordnades talets funktion. I det rådgivande talet skulle åhörarna välja mellan alternativ och vinnas för talarens ståndpunkt i en sakfråga. Därför arbetade man i denna typ av tal med en fast och logisk disposition. Alla argumenten måste inte fördenskull hämtas ur logikens arsenal – även känslargument kunde ju här vara lämpliga. Den epigrammatiska sonetten anknyter, vill jag hävda, till denna taletyp genom sin logiska sammanhållning och sin framåtriktning mot en 'slutsats'. I det framvisande talet fanns ingen sådan tydlig logisk riktning – här var det ju snarast fråga om att ge en 'bild' av saken. Denna typ av tal hade inte samma fasta disposition. Så påpekade ju också den gamle Vossius att *narratio* fungerar som *confirmatio* inom *genus demonstrativum*. Att känslorna fick större plats berodde på att dessa tal ville förmedla känsloläringar, och att konstfullheterna var fler på att språk- och tankefigurer måste ersätta det som brast i dispositionell logik. Den lyriska typen av sonett ansluter alltså till den klassiska retorikens *genus demonstrativum*.

De båda sonettypernas samband med lärda respektive aristokratiska miljöer blir ett huvudtema i första kapitlets sista avsnitt. Här ställer Burman Stiernhielm och Skogekär Bergbo mot varandra »som representanter för två kategorier sonettförfattare: lärda som skriver skarpsinniga epigram och hovfolk som författar socialt gångbara kärleksdikter (s. 33).»

Avsnittets första del ägnas tre sonetter av Stiernhielms hand: den första svenskspråkiga sonetten om silkesmasken, amazonsonetten vid Kristinas kröning och en ekvok gåta ur *Musa Suetizantes*. Sonetterna visar, hävdar Burman, att Stiernhielm väljer den epigrammatiska formen och väljer bort den lyriska. Gåtsonetten tycks vara »en parodisk markering mot den 'lyriska' sonettdiktningen och mot den petrarkistiska hovmannamässiga kärleksdiktningen» (s. 38). Så följer ett avsnitt om adelsideal kring mitten av 1600-talet, vari Burman urskiljer två konkurrerande

hållningar, »det höviska adelsidealet och universitetsbildningens grundlärda men föregivet ohöviska humanisttyp», och menar att »den dominerande gamla adeln genom att introducera hovmannidealet försökte hålla tillbaka tjänsteadeln». Den gamla adeln förlorade dock denna kamp, konkluderar Burman med ett citat från Peter Englund: »Dygd som hövishet och kontroll av begär och lustar kom i skymundan för dygd som merit och kompetens i offentlig tjänst» (s. 42).

Idealen ställs sedan i relation till litteraturen i allmänhet och sonetten i synnerhet: det språkliga nydningensarbetet i kansliet, dit Skogekär Bergbos dikt *Thet svenska språketz klagemål* kan knytas, förefaller, heter det, »i ganska hög utsträckning uttrycka den rådande ideologin i den styrande adeln – den aristokrati som också dominerade hovet (s. 43).» I *Klagemålet* har ju den erotiska diktningen en förvånande stor plats, och detta bör, menar Burman, inte bara förklaras med att Skogekär Bergbo själv skrev sådan dikt: det handlar också om ett aristokratiskt ståndsideal. Kristinahovet var »en brännpunkt för den höviska erotik som bidrar till att skapa en ny mentalitet i samhällets ledande skikt (s. 46).» Den finns visserligen inte »fullt utbildad» mer än hos några få – Burman nämner Skogekär Bergbo och Urban Hiärne – och den gick också snart tillbaka: »På samma gång som aristokratin förlorade sin position, försvagades också den höviska lyrikens dragningskraft» (s. 46).

Mot denna bakgrund ställer Burman upp en hypotes om »att sonetten upplevdes som en aristokratisk form under det svenska 1600-talet» och menar också att den kan förklara både sonettformens sparsamma bruk i tillfällesdiktningen och att den valdes av karriärister som Dahlstierna och Johan Huber och av adelsdamer som Maria Gustava Gyllenstierna. Burman avslutar första kapitlet med en kort diskussion om Skogekärs anonymitet, som han vill se som uttryck för en ideologisk betingad identifiering med ett kollektiv, och ställer till sist frågan om inte rent av publiceringen av *Wijorna* och *Wenerid* 1680 kan ses som »en gammal mans försök att ännu en gång hävda adelsideal som redan var passé» (s. 50).

Mina invändningar mot detta avsnitt gäller dels dispositionen, dels själva sakfrågan. Stiernhielm var den förste av de svenska sonettdiktarna och bör därför komma först i avhandlingen. Det är dock lite väl tidigt att lägga in honom redan i introduktionskapitlet! Stiernhielmssonetterna har alla tillfälleskaraktär: silkesmasken knöt an till *Archimedes reformatus*, amazonsonetten ingick i ett kröningsupptåg och gåtsonetten skulle passa utmärkt i en bröllopskrift. Hade sonetterna inom tillfällesdiktningen behandlats före *Wenerid* – som nu tas upp i avhandlingens andra kapitel – hade Stiernhielm där kunnat komma in som den förste. Stiernhielm skrev epigramsonetter precis som merparten av tillfällesdiktarna, och han och de representerar också den sonettradition som var den dominerande under svensk stormaktstid – såväl i poetikens beskrivningar som i praxis. *Wenerid* är ett undantag inom svensk sonettdiktning och publicerades ju för övrigt inte förrän 1680. Mot detta invände Burman vid disputationen, att kapitlet om sonetterna

inom tillfällediktningen inte kan inrymma Stiernhielm av rena materialskäl: det ägnas helt åt de sonetter som finns i de tillfällesskrifter som förvaras på Carolina. Men om Burman velat lägga större vikt vid dikternas funktion än materialets hemhörighet hade detta problem säkert kunnat övervinnas.

Avhandlingens tredje kapitel borde ha föregått det andra. Då hade förmodligen inte heller den olyckliga kontrasteringen av Stiernhielm och Skogekär Bergbo som typiska talesmän för 'lärda' respektive 'höviskt-aristokratiska' ideal blivit aktuell. Dess enda fasta grund är nämligen den att Stiernhielm inte har skrivit några petrarkistiska sonetter men att Skogekär Bergbo har skrivit många.

Litteratursociologiskt sett hörde dock – troligen – både Stiernhielm och Skogekär till samma hov- och kanslimiljö. Det adelsideal, som förespråkas i Stiernhielms *Hercules*, var just det ideal, med rötter hos Castiglione, som Burman säger att hovadeln stod för, och som senare fick stryka på foten för tjänsteadelns ideal (s. 42). Därtill kommer Stiernhielms många aktiviteter i hovets tjänst, som författare av uppvaktningar, beletter och upptåg. Stiernhielm bidrog verksamt till formandet av en hovkultur och en hovmiljö runt Kristina. Och Skogekär Bergbo var inte heller alltid så hövisk som Burman framställer honom. I ett par av sina *Fyratijo små wissor* driver han rentav gäck med den trånande petrarkistiska kärleken. Detta gäller särskilt visa nr 27, där sångaren säger att han inte vill »taga et Trå för en hel Skog». Min huvudinvändning mot kontrasteringen av Stiernhielm och Skogekär Bergbo är dock den att det var dikterna, inte diktarna själva, som uttryckte ideologiska ställningstaganden vid denna tid. Burman formulerar sig för övrigt själv på liknande sätt på andra ställen i avhandlingen.

Det är vidare svårt att tro på att det fanns en ledande samhällsgrupp med en dominerande ideologi som var tvungen att hålla till godo med en enda förespråkare – vars diktsamling till yttermera visso kom att få ligga opublicerad intill dess att den dominerande gruppen hade tappat dominansen! Hade Skogekär varit så ideologiskt central som Burman hävdar borde vi ha haft betydligt mer av petrarkistiska sonetter från mitten av 1600-talet.

Polariseringen mellan de båda sonettdiktarna får också en annan konsekvens: det blir oklart vad Burman egentligen menar med hypotesen om sonetten som »en aristokratisk form». Vi har mött en epigrammatisk och en lyrisk sonetttyp, som här alltså knyts till ett lärt respektive ett aristokratiskt ideal. När hypotesen skall förklara sonettdiktningens låga frekvens i Sverige heter det att kanske, »när väl formen etablerats, /---/ den naturliga producent- och avnämargruppen marginaliserats, nämligen en hövisk, makt-havande aristokrati, som själva eller vars uppvaktande omgivning odlar själsadelskap i konstfulla dikter efter utländska förebilder (s. 46).» Men denna marginaliserade grupp var väl enligt avhandlingen bara den ena typens, petrarcasonetternas målgrupp? Varför behövde dess marginalisering få konsekvenser för den andra typen av sonett, den lärda? Varför bör sonetten, även i allmänhet, ses som »en aristokratisk

form»? Vid disputationen klargjordes i någon mån dessa oklarheter: Burman hävdade här att sonetten generellt sett var en aristokratisk form som kunde brukas både för att uttrycka aristokratiska och andra typer av ideal, och att det svenska samhället bara gav förutsättningar för den första typen under en kort period, Kristinas tid. Men måste man egentligen förklara sonettens låga frekvens under svensk stormakts-tid utifrån bestämda samhällsgrupper och deras ideal? Räcker det inte med påpekandet, att det var 1500-talet som var sonettens stora tid ute i Europa? Kan inte diktformens bristande popularitet förklaras med att den var halvt gammalmodig redan då den kom till Sverige?

Avhandlingens andra huvudkapitel handlar om *Wenerid*. En inledande forskningsöversikt följs av en allmän presentation av diktsamlingen samt av analyser som koncentrerar sig på studiet av tilltal och roller, undersökningar kring själva sonettformen och hur den varierar, samt vissa språkliga och innehållsmässiga särdrag, framför allt antiteserna, personifikationerna och kärlekssynen. Kapitlet är välgjort och innehållsrikt. Min huvudinvändning gäller dess relation till det huvudmål, som Burman preciserar som »att beskriva sonettdiktningen utifrån den samtida synen på vitter verksamhet», där den klassiska retoriken sades vara särskilt viktig. Den gäller i första hand undersökningen av tilltalen, men har också relevans för avsnitten om antiteser och personifikationer.

Jag anser att Burman här mer sammanhållet borde ha studerat Skogekär Bergbo som retoriker och inte ha skurit alla typer av tilltal över en kam. Han borde ha urskilt en huvudpublik för den retoriska attacken, *Wenerid* själv, samt en bipublik, läsarna av samlingen. *Wenerid* är den enda vars öde – inom fiktionens ram – kan 'påverkas' av vad älskaren säger. Skogekärs retoriska projekt visavi *Wenerid* har anknytning till retorikens *genus deliberativum* som en direkt eller indirekt uppmaning – 'bestäm dig nu för om du skall älska mig eller ej'. Även läsarna utsätts för retoriska attacker, men de är av annan art. Läsarna får ta del av dikt som var avsedd endast för en, men de skall inte agera utan snarare döma i saken. Tilltalet till läsarna är alltså framvisande, det vill säga med anknytning till *genus demonstrativum*. Övriga tilltal i dikterna ligger på den retoriska strategins nivå. De är alltså medel för att nå målet att påverka *Wenerid* och läsarna inom ramen för de båda retoriska projekten, de 'rådgivande' och det 'framvisande'. Det är på denna nivå som vi som tilltalade möter det egna jaget, rivalen, småfåglarna och herderna och skyttarna i skogen – ja, till och med den förtrogne, som visserligen liknar en av läsarna men som även han, retoriskt sett, hör till strategin, eftersom han ger älskaren möjlighet att, för *Wenerid* och läsarna, 'upptäcka' andra aspekter av sin kärlek. Men en sådan uppdelning av tilltalen hade analysen fått större djup och klarare inriktning. Det hade därtill kunnat skapas sammanhang mellan tilltalsavsnittet och avsnitten om antiteser och personifikationer: dessa är ju inte bara stilmedel utan också viktiga led i de båda retoriska projekten i diktsamlingen.

Viktigt och intressant i kapitlet är Burmans beto-

nande av att läsarna, genom utgivarknepet, får tillgång till dikter avsedda endast för en. Det är, sägs det, första gången i Sverige som »denna strategi för intim och känslöfylld kontakt mellan författare och läsare» prövas (s. 62). Iakttagelsen gäller dock bara så länge man håller sig till världslig konstdiktning. Inom andaktslitteraturen fanns sedan länge strategier för intimt tilltal, särskilt i sådana texter som det blir tal om lite längre fram i avhandlingen, i meditationer eller betraktelser.

Det tredje avhandlingskapitlet, »Sonetten i 1600-talets tillfällesskrifter», börjar med forskningsöversikt och kort presentation av dikt- och författartyper. Så följer en översikt av resultaten av en mycket omfattande inventering av sonetterna i tillfällesskrifter i – framför allt – Carolinas samlingar av gravskrifter, bröllopskrifter och lyckönskningar. Upp emot 10 000 tryck har gått igenom, men med »överraskande mager» resultat: Burman fann ca 450 sonetter inalles och inte mer än 213 skrifter som innehöll svenska sonetter. Sonetterna redovisas kronologiskt och språkmässigt och deras formella karakteristika studeras. Burman konstaterar, att en utveckling mot alexandrinen som allena rådana vermsått tidigt visade sig, men att namnet 'sonett' aldrig säkert – inte ens vid slutet av 1600-talet – medförde någon entydig form. Det verkar, skriver Burman, som om det ibland bara var klangen och rimrikedomen som låg till grund för diktarnas namngivning. I avsnittet studeras också en lång rad extra konstfullheter av formell art i sonetterna: raduppdelningar, akrostikon, anagram, namnallusioner, kronogram och liknande.

Så följer ett avsnitt om poeterna och adressaterna, som först ger generella redovisningar av adressatgruppen samt av vissa förändringar i dessa över tid, och sedan diskussioner med exemplifieringar kring sonetten som släktgåva och klientuppvaktning. Därefter studeras sonetten som ämbetsmeritering och marknadsvara med utgångspunkt från två sonettskrivande tillfällesdiktare – Johan Helin och Niclas Grijs. Ännu ett avsnitt handlar om sonetternas funktion i tillfällesskrifternas strukturmönster. Burman visar att sonetterna i bröllopskrifter oftast hade två huvudfunktioner: antingen kunde de förmedla diktens lyckönskan till de nygifta eller också bära fram den ofta ekivoka gåtan som brukade avsluta dessa skrifter. I den typ av tillfällesskrifter som kallas lyckönskningar var sonetten inte sällan enda inslaget, och separattruckta lyckönskningssonetter var också, sägs det, särskilt vanliga i akademiska sammanhang. I fråga om gravskrifterna diskuteras först två huvudtyper av gravskrift, *epicedium* och *epitafium*, där den förstnämnda oftast var en längre dikt med en typisk, tredelad spänningskurva – lovprisning av den döde, klagan över dödsfallet och tröst åt de efterlevande. I dessa längre gravskrifter kunde sonetter förekomma i någon av de tre positionerna eller, i kortfattad form, innehålla alla tre momenten. Vanligast var dock att sonetten förekom som tröstdikt, ofta lagd i den dödes mun. Sonetten fanns också som *epitafium*, det vill säga som fiktiv gravskrift, då antingen hela sonetten var inskriften eller, vanligare, bara de avslutande raderna i den.

Slutavsnittet i kapitlet är en sammanfattning som fokuserar på tillfällessonettens förändringar: alexandrinens allt starkare dominans, de barocka konstfullheternas successiva tillbakagång, tendensen till att sonetter allt oftare presenteras som typografiskt framträdande avslutningsdikter i skrifterna eller i ensamt majestät på ståtliga patentfoliotryck. Här understryks också vad som tidigare har visats, att tillfällesdiktningens sonetter i de flesta fall är av epigrammatisk typ.

I detta tredje kapitel redovisas alltså omfattande och mycket arbetskrävande litteratursociologisk grundforskning. Eftersom tillfällesdiktningen är så outforskad och så svårtillgänglig är det viktigt att den som besökt det okända landet tar med sig hem en så bra kartskiss över terrängen som möjligt. En sådan ges tyvärr inte av avhandlingen. Det finns en liten inkongruens mellan antalet tillfällesskrifter med svenska sonetter i tabellerna på sidorna 97 och 98. Att antalen i dessa tabeller inte stämmer med antalen i avhandlingens bibliografi över tillfällesskrifterna med svenska sonetter, beror dock, som respondenten påpekade vid disputationen, att bibliografin (men inte tabellerna) även tar upp andra skrifter än de som finns på Carolina. Redovisningen borde dock ha gjorts tydligare och varit mer omfattande. Då hade den kunnat lägga nya, i avhandlingen inte uppmärksammande, drag till bilden av sonettdiktningen under svenskt 1600-tal.

Så visar till exempel en tabellarisk sammanställning av uppgifter, som kan letas fram i text och tablåer i avhandlingen, att sonettformen inom tillfällesdiktningen på svenskt område var som populärast strax efter det att den hade introducerats: före 1659 är procenttalet för skrifter med sonetter dubbelt så högt (ca 6–7%) som genomsnittet 1660–99 (ca 3,5%). Sonettformen var alltså mest attraktiv för tillfällesdiktarna när den var ny och förlorade senare i popularitet relativt sett. Detta ger underlag för hypotesen, att sonettens svaga ställning i Sverige berodde på den sena introduktionen. Det visar sig också, men här är avhandlingens uppgifter så ungefärliga att grunden är bräcklig, att de tyska tillfällesskrifterna med sonetter ännu tydligare tycks påvisa sonettformens successiva inaktualitet: före 1659 tycks det ha funnits sonetter i uppmot 40% tyska skrifterna, medan genomsnittet för resten av 1600-talet bara ligger på 4,5%.

Gör man sedan en sammanställning av språkfördelningen för tillfällesskrifterna med sonetter i visar det sig att 'sonettskrifter' på svenska ökade relativt, i förhållande till sonettskrifter på andra språk, fram till 1680-talet, men att deras andel därefter gick ner. Hypotesen kan alltså utökas med att antagandet att sonetten tydligt, mot slutet av århundradet, måste kompletteras med främmande språkdräkt för att uppfattas som en särskilt elegant form. Eller möjligen med andra konstfullheter som kronogram, anagram, akrostika och liknande som visserligen studeras i avhandlingen, men som vi inte får någon kronologisk fördelning för. Sonetternas konstfullheter – språkformen liksom de olika konstgreppen – borde alltså ha redovisats och studerats även kronologiskt. Ännu en brist i redovisningen är att adressatfördelningen inte

redovisas mera precist. Detta är särskilt märkligt eftersom avhandlingen ju driver tesen att sonetten i allmänhet – och mer specifikt den lyriska sonetten – var en särskilt aristokratisk form. Ståndsredovisningen av adressaterna gäller enbart svenskspråkiga sonetter och ges för århundradet i klump i form av uppgifter som säger att högadliga fick »var tionde», lågadliga »var sjätte», präster »var femte» och universitetsfolk »något mer än var tionde» skrift, samt att »över fyrtio procent» gick till övriga adressater (s. 109). De adliga mottagarna fick tydligen inte motta mer än en dryg fjärdedel av dessa särskilt 'aristokratiska' dikter, medan »övriga» – det vill här säga borgare och så kallade ofrånse stånds personer – fick uppemot hälften av dem! Givetvis borde denna stora majoritet ha specificerats i undergrupper. Dessutom borde förteckningarna av tillfällesskrifterna med sonetter i (III a och b i avhandlingen) ha gjorts fullständiga – komplett är bara III a, förteckningen av skrifter med svenska sonetter, medan III b bara tar upp i avhandlingen *anförda* skrifter med utländska sonetter – och ha försetts med uppgifter om adressaternas ståndstillhörighet.

Även på denna punkt hade det varit intressant med kronologiskt uppställda redovisningar. De hade till exempel kunnat visa om sonetten var en socialt 'sjunkande' diktform eller ej. Det sägs visserligen att andelen adliga adressater till skrifterna med svenska sonetter i ökar »till nästan en tredjedel» under de sista femton åren av 1600-talet, och att detta kan bero på »att en bredare grupp tillfällesförfattare så småningom kommit att uppfatta sonetten som en lämpligt konstfärdig dikt till en adlig mottagare som ställde krav på en vershyllning i paritet med hans eller hennes rang» (s. 109). En närmare granskning av bilagens förteckning av tillfällesskrifterna med svenska sonetter i visar att de adligas andel fram till 1685 var ca 17% och för perioden därefter ca 33%. Ökningen är alltså ännu större än vad avhandlingstexten ger vid handen. Om det fanns en motsvarande ökning av de adligas andel i skrifterna med sonetter på utländska språk kan inte avgöras eftersom förteckningen här inte är komplett.

Kapitlet lämnar alltså många frågor obesvarade. Var det kanske så att sonetten först hade en ganska 'lärd' profil i Sverige därför att det inte fanns någon offentliggjord petrarkiserande sonettdiktning? Och att formen sedan blev mera aristokratisk efter *Wenerid*? Var det börd- eller tjänsteadel som hyllades med sonetter efter 1685? De skulle ju, enligt avhandlingens utredningar om idealbildning, stå för olikartade adelsideal. Vilka typer av sonetter var det som de olika typerna av adel fick – lärt epigrammatiska eller lyriskt petrarkiserande? Att avhandlingen inte besvarar denna typ av frågor är synd, särskilt som Burman ju studerat hela materialet och faktiskt borde kunna ge svar eller åtminstone – genom redovisningar av högre kvalitet – underlag för svar på dem.

Tillfällessonetterna placeras, som nämnts, in i skrifternas strukturmönster. De borde emellertid också ha relaterats till dessas funktionella kontexter, samspillet mellan dikt och tillfälle. Detta kan exemplifieras utifrån de intressanta uppgifterna i avhandling-

en om svenskspråkiga sonetter i akademiska hyllningar. Burman han funnit en serie på sju sonetthyllningar till uppsaliensiska rektorer 1670–90 och ytterligare tre från Dorpat (s. 112) samt sex hyllningar till magistrar och doktorer (s. 124 text och not). Han konstaterar att svenska sonetter tydligen kunde ersätta lärda latindikter i dessa prestigefyllda akademiska sammanhang (s. 111 f.). Men detta relateras varken till sonettens korta form – vid dessa ceremonier passade kanske bara korta dikter? – eller till det typiska, och sparsamma bruket av svenska vid universiteten. Svenska användes, enligt vad universitetsprogrammen ger vid handen, tydligen enbart i två kontexter: antingen var kungliga personer närvarande och då brukades svenska av nationella och begriplighetsskäl, eller också var det fråga om förhållningsregler som inte borde missförstås av studenterna. Kontextuella överväganden av denna art saknas genomgående i avhandlingen.

Avhandlingens fjärde huvudkapitel är betitlat »Den andliga sonetten». Det börjar med bakgrunds-teckningar knutna till goda genomgångar av relevant forskning. Först tar dock Burman upp problemet vad som skall räknas som 'andligt' under stormaktstiden och hur man kan avgränsa andlig diktning från tillfällesdiktning och stannar vid att de andliga dikterna inte är adressat- och tidsanknutna på samma sätt som tillfällesskrifterna. Här berörs också problemet med andlig diktning och *ornatus* – att det inte var självklart att andliga dikter skulle vara konstfulla – samt frågan om de andliga dikternas olikartade funktioner – även funktionellt finns vissa samband med tillfällesdiktningen. Burman orienterar också om den andliga diktens starka övervikt över den världsliga i det samtida Sverige och konstaterar att detta även gäller för sonettdiktningen: de andliga sonetterna är betydligt fler än de världsliga.

Så diskuteras samband mellan världslig och andlig sonett, mellan petrarkistiska böjningsmönster och Mariadyrkan. Därefter följer en bakgrund om adliga kvinners andliga verksamhet och författarskap. Och sedan ges ännu en viktig bakgrund till kapitlet: den meditationstradition som Louis Martz påvisat hos de engelska metafysikerna och som – i något modifierad form – visar sig vara relevant även för de svenska andliga sonettdiktarna. Sista bakgrundsteckningen ger en översikt över den andliga sonettdiktningen i Frankrike, England och Tyskland.

Bakgrundsavsnittet avslutas med frågor om varför andliga diktare använde sonettformen. Var det av didaktiska skäl, för att läsarna genom formens prydnader skulle bli bättre underhållna och därför uppmärksamare? Eller berodde det på *decorum* – på att dikternas höga ämnen krävde en hög diktform? Eller på en tredje, spännande och intressant faktor – »på att den tekniska komplexiteten spelar en roll i en mental process» inom andaktens ram (s. 145)?

Bakgrunden aktualiserar många teman. Fortsättningen följer tre huvudlinjer: den studerar den andliga sonettens »form, stil och teknik» samt andlig sonettdiktning som uppvakning och som andaktsövning. Det första, formellt inriktade avsnittet behandlar sonetter av Eric Wennæsius och Johan Paulinus Lillienstedt. När det gäller Wennæsius är studiet

framför allt strukturellt, och mot bakgrund av den bibeltext sonetten mycket nära anknyter till. De två sonetter av Paulinus som undersöks är båda översättningar och de ses framför allt i relation till originalen och till meditationsmodellen: Burman visar här hur sonetterna – tydligare än de original de återgår på – målar upp bibliska bilder för begrundan och sedan uttyder bildernas innebörd i epigrammatisk form.

Efter detta följer två avsnitt med starka band till tillfällesdikt kapitlet, om andliga sonetter som »kungahyllning» respektive »vitter meritering». Det första ägnas fem av de åtta andliga sonetter som Gunno Dahlstierna fogade till *Kunga Skald*, det andra framför allt åt tre, till dedikationsmottagaren knutna, sonetter ur Jacob Hubers tyskspråkiga översättning från franskan, *Unterschiedene Geistliche Sonetten* (1679) – de tre han skrivit själv. Avsnitten innehåller ingående studier av sonetternas uppbyggnad men också undersökningar av hur även andlig diktning kunde få samma uppvaktande och hyllande karaktär som tillfällesdiktning.

Det tredje långa avsnittet i kapitlet, »Andlig dikt som andaktsövning», ägnas åt Maria Gustava Gyllenstierna och hennes stora otrycka sonettsamling om Kristi liv och lidande från 1730-talets första hälft. Här har Burman ålagt sig vissa begränsningar med hänsyn dels till en pågående avhandling om passions-epos, dels till att sonettsamlingen faller utanför avhandlingens tidsperiod. Han koncentrerar sig på två infallsvinklar, »Gyllenstiernas plats i det sociala och litterära systemet» och »sonetternas gestaltning» – något som här också innefattar hennes inplacering »i en lång tradition av andakts- och meditationsdiktning» (s. 172).

Först studeras Maria Gustava Gyllenstiernas litterära och andliga biografi. I studiet av sonetterna undersöks, liksom tidigare i avhandlingen, form, stil och teknik. Men Burman fäster sig här också vid ett annat drag, »hur Gyllenstierna använder sonettformen som en motor i diktskapandet», hur hennes rim ofta återgår på en och samma flätningstyp, hur rimmen, som ofta är orena, alltså återkommer i sonett efter sonett. Gyllenstiernas lite mekaniska teknik att skriva sonetter på »tyder på att rimmen är primära medan innehållet anpassats efter givna flätningar», och den rimliga förklaringen bör vara »att rimmen bara används som mall, ett tekniskt hjälpmedel som skall generera tankar och känslor» (s. 179). Sonetterna ingår i den andliga meditationens tradition. I kaptelavslutningen (s. 183) hävdas:

»Den meditativa tekniken paras med sonettformen, men diktskrivandet förefaller inte vara målet i sig. Istället tycks den fasta formen vara ett stöd i en större, och delvis utomspråklig böne- och meditationsprocess. En bestämd meter, ett bestämt versantal, kärnord och fasta rim genererar hela tiden nytt material för andlig betraktelse.»

Kapitlet öppnar alltså spännande perspektiv, men det myckna och disparata stoffet lägger hinder i vägen för en ingående uppföljning av dem. Jag anser att Burman här borde ha renodlat aspekten »sonetten som andaktsövning» för att kunna fördjupa den.

Dahlstiernas sonetter har tydlig tillfälleskaraktär och kunde ha ingått i föregående kapitel, och Hubers adressatnriktade andliga sonetter kunde ha tagits in inledningsvis som exempel på att även andaktssonetter kunde låna drag från världsligt-representativ diktning. Här kunde ju även påpekas, att Dahlstiernas kungahyllningar faktiskt framställer sig själva som valda ur en samling sonetter över kyrkoårets predikotexter. Dessa operationer hade kunnat möjliggöra att fortsättningen kunnat koncentreras på en tredje huvudtyp av sonett, sidoordnad med de tidigare båda huvudtyperna »den lyriska» och »den epigrammatiska» sonetten – nämligen »andaktssonetten».

Jag menar nämligen att andaktssonetten bör ses som en särskild huvudform, som funktionellt skiljer sig från de båda andra typerna.

Andaktssonetterna var tydligen avsedda att brukas vid enskild andakt och knöts tydligen – enligt vad Burmans undersökning ger vid handen – framför allt till två moment: till betraktande (det normala 1600-talssvenska namnet för meditationsandakten) eller till bönen.

Betraktandet kunde utgå från yttre händelser, som solens uppgång eller tuppens galande i morgonandakterna, men det mest anbefallda ämnet var bibliska händelser och särskilda bibeltexter, och där var de viktigaste temata sådant som Kristi liv och Kristi lidandes historia, helvetets plågor och himmelrikets glädje. Flerstädes i 1600-talets andaktsböcker anbefalls också söndagstexterna som betraktelseämnen: dessa skulle man närmare meditera över efter predikan, då sinnet hade blivit väl berett. Gyllenstiernas ämnen är Kristi liv och lidande, Dahlstierna talade om en sonettsamling kring söndagstexterna. Innehållet i Hubers samling – resumerat på sidan 165 – kan ställas samman med de betraktelseämnen som anbefalldes för den dagliga andakten i Johannes Cundicius' andaktsbok *Andelig pärl-skru*d från 1696: där sägs det att man varje dag skall meditera över Guds verk och välgärningar ur Gamla Testamentet på den skapelsedag som motsvarar veckodagen och över veckodagens händelser i Kristi passionshistoria ur Nya Testamentet. Bland Wennæsius' sonetter finns som underlag både söndagstexter och Kristi liv och lidande. Andaktssonetter kunde alltså fungera som betraktelseunderlag och det är ett ganska rimligt att tro att de också var avsedda som sådana.

De betraktande eller mediterande sonetterna är till sin formella typ framvisande: de visar upp någonting och vill också förmedla ett bestämt förhållningssätt till detta. De anknyter därmed till den klassiska retorikens *genus demonstrativum*. Vi möter också böneformade sonetter, hos Wennæsius, Huber och Gyllenstierna. Böner i bönböckerna från 1600-talet anslöt oftast till modellen för begärande brev inom den klassiskt-retoriskt bestämda brevt teorin, och utgör alltså en underavdelning av retorikens *genus deliberativum*. Man bör alltså vänta sig att bönesonetterna strukturellt skiljer sig från de renodlade betraktelsesonetterna efter samma huvudlinjer som skiljer de epigrammatiska sonetterna från de lyriska.

Det finns emellertid också mellanformer. Vissa betraktelsesonetter drar lärdomar ur den framställda

bilden: så jämförs i avhandlingen Paulinus' sonetter med emblematiken: här finns en *pictura* som uttolkas i ett epigram (s. 151). I dessa fall finns en viss anknytning till retorikens *genus deliberativum*. Men detta är inte något specifikt för sonetter utan gäller för generellt för tidens andaktstexter. I andaktsböckerna möter man många texter som samtidigt är både 'bön' och 'betraktelse' och som därför blandar drag från de båda huvudtyperna av tal. Dessa texter kunde bedjas – och då lade brukaren troligen inte till någonting utan höll sig till texten som den stod – men de kunde också, på samma sätt som de renodlade betraktelseexterna, ge utgångspunkter för meditativ fördjupning.

Om studiet hade koncentrerats på andaktssonetter hade det alltså varit möjligt att lyfta fram ännu en huvudkategori av sonetter, med två ganska tydliga avdelningar med släktband till den lyriska och den epigrammatiska sonetten. Burman hade därigenom också kunnat anknyta det, som framställs som så specifikt för Gyllenstiernas sonetter, till övriga andaktssonetter. Kunde färdiga sonetter användas för en typ av andaktsutövning som gick ut på att man inom sig själv skrev vidare på den bild som sonetten bar fram, är det ju inte absurt att tänka sig att man också kunde gå omvända vägen – låta betraktandet stödjas genom skrivande av sonetter, där rimflåtan var given och där de inre bilderna gav det innehåll som skulle bindas i alexandriner och rim. Detta är en betraktelsemetodik som ingalunda behöver uppfattas som egendomligare än den som anbefalls i Joseph Halls till svenska översatta meditationshandledning, nämnd i avhandlingen (s. 141 f.). Hall anbefaller nämligen den klassiskt-retoriska modell för *inventio*, som gick ut på att genomsöka de gamla quintilianska *loci* för att hitta lämpliga saker att begrunda! I Gyllenstiernas fall var det tydligen tredje huvudmomentet i den retoriska arbetsprocessen, *elocutio*, som gav ramen för andakten. Man kan naturligtvis också fråga sig ifall Gyllenstierna var den enda som betraktade genom att helt konkret komponera sonetter. Två iakttagelser i avhandlingen kan tänkas tyda på att detta förekom även på andra håll: dels iakttagelsen att rimflåtan i Wennæsius' sonett är oberoende av den parafaserade texten (s. 149), dels den att Dahlstierna i två sonetter använder samma rimflåta för olika ämnen, sorg och tröst (s. 155). Det hade varit intressant om Burman haft tillfälle att gå vidare på detta spår.

I avhandlingens »Slutord» finns först ett snabbt och en smula osystematiskt sammandrag av undersökningsresultaten och därefter en rad nya exemplifieringar, redovisingar och diskussioner som knyter an till sonettdiktningens avtynande och dess orsaker. Allra sist finns en kort genomgång av sonettens fortsatta historia fram till nutiden. Jag stannar här vid de sammanfattande synpunkterna och avtynandet.

Den italienskt och franskt inspirerade sonettpetrarkismen avsatte, skriver Burman, »få andra resultat än Skogekär Bergbos märkliga *Wenerid*». Det tyska inflyandet var däremot starkt och inom dess ram ingick sonetten »som ett särskilt konstfullt epigram». Så kommenteras en utvecklingslinje som jag inte kan se har blivit studerad i avhandlingen: att den franska

påverkan mot 1600-talets slut ledde till att sonetten blev en anspråkslös form under kategorin *poësie fugitive*. Därefter får, fortsätter Burman, sonetten inte någon skattad plats i det litterära systemet förrän med romantiken, i kraft av den nya tyska påverkan. Han påminner dock om att sonetten under 1700-talet fortfarande var frodas bland andaktslitterära författare. Därtill fanns den, menar han, hos en allt bredare, litteraturhistoriskt ökand krets av tillfällesdiktare. Men även detta minskade tydligen under 1700-talets lopp – i ett stickprov om tusen tillfällesskrifter från århundradet fann Burman bara tre reguljära sonetter. Dessutom fanns här tre irreguljära sonetter, vilket på nytt aktualiserar frågan om hur pass känd sonetten egentligen var som diktform.

Diskussionen om sonetten i 1700-talets tillfällesdiktning leder fram till en sammanfattning om dess avtynande, som även här presenteras som en hypotes (s. 190):

»/---/ när sonetten nådde nya och lägre samhällsskikt blev den också mindre attraktiv för en kulturell elit som i sin diktning uttryckte en grupp- eller ståndsidetit. I avhandlingens första kapitel drevs hypotesen att *Wenerid* var en aristokratisk manifestation. Under senare hälften av 1600-talet sågs sonetten som ett konstfullt epigram knutet till den lärda kulturen. Några decennier senare tycks den i bildade kretsar uppfattats som en trivial diktform.»

Jag har ovan tagit avstånd från den polarisering mellan Stiernhielm och Skogekär Bergbo som ledde fram till att *Wenerid* sågs som uttryck för ett specifikt adligt ståndsideal – däremot ingår samlingen givetvis i en formell och tematisk tradition av höviskt-aristokratisk typ. Att den epigrammatiska sonetten skulle vara knuten till »den lärda kulturen» har jag också svårt att se: den förekommer ju i hovballetter och i högadliga och adliga tillfällesskrifter och kan därför även den antas ha rymts inom ett aristokratiskt *decorum*. Dessutom har drivandet av tesen om epigramsonettens lärda anknytning inte varit konsekvent: dels har Burman talat om sonetten i allmänhet som en aristokratisk form och dels om denna typ av sonett som en lärd form. I den avslutande hypotesen har också merparten av sonetterna, de andliga, kommit bort. Det är inte de som primärt åsyftas med den diktform som de bildade såg som trivial utan sonetter av tillfällesdiktare som von Brobergen och andra. Men de andliga sonetterna är dock så pass många och var också, som Burman visar, så långlivade att de också borde ha fått ingå i denna sammanfattande beskrivning.

Jag tror inte heller mycket på hypotesens successiva historieskrivning utan menar att det rörde sig om parallella sonettformer. Det är inte rimligt att hävda att Skogekär Bergbo var först, inte ens om han diktrade *Wenerid* på 1650-talet. Den epigrammatiska formen var både den tidigaste och den mest dominerande framträdelseformen: den användes av Stiernhielm i de första svenska sonetterna och beskrevs teoretiskt av Arvidi. Andliga sonetter odlades parallellt med tillfällessonetterna – som de ju ofta starkt liknar –

under hela senare halvan av 1600-talet. Det är dock riktigt att andliga sonetter höll sig aktuella längst.

Jag har pekat på några brister i Burmans avhandling. Jag har ifrågasatt vissa av hans litteraturhistoriska och litteratursociologiska bedömningar och därtill diskuterat alternativa analytiska tillvägagångssätt som på ett bättre sätt skulle kunnat leda fram till de mål Burman själv har satt upp för sitt arbete. I det stora hela har jag emellertid en mycket positiv uppfattning om denna avhandling: greppet är imponerande stort, beläsenheten gedigen och genomförandet både energiskt och målmedvetet. Avhandlingen är ett viktigt bidrag inte bara till sonettens svenska historia utan också, genom den breda orienteringen, till utforskandet av den äldre svenska litteraturen över huvud taget. Därtill kommer – sist här men ingalunda oviktigt – att själva texten är mycket välskriven.

Stina Hansson

Gunnar Sahlin: *Författarrollens förändring och det litterära systemet 1770–1795*. (Litteraturvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.) Sthlm 1989.

Svensk litteraturforskning tycks vara på väg att återerövra vår äldre vitterhet. Efter decennier av vanhävd, då blott ett fåtal ensamvargar hördes yla på trädorna, har odlingen åter kommit igång och bedrivs nu, om inte på bred front så dock med påtaglig energi. I det tämligen nybildade Sällskapet för 1700-talsstudier är litteraturvetenskapen väl representerad. Till de drivande krafterna i detta tvärhumanistiska samfund hör Gunnar Sahlin, som 1989 lade fram sin avhandling om litteraturens och författarnas situation i vårt land under gustaviansk tid.

Med sina 326 sidor kan denna avhandling till omfånget väl mäta sig med äldre tiders specimina för doktorsgraden. Framställningen är uppdelad i sju kapitel, av vilka det första och det sista utgörs av Inledning resp. Slutord, båda ganska korta. Efter inledningen följer ett kapitel med titeln Det litterära systemet, som behandlar teknisk produktion, distribution och publikförhållanden. Det tredje kapitlet undersöker författarnas inkomster; det tar upp tillfällesdiktningen, mecenatsystemet, den litterära äganderätten, prenumerations- och subskriptionsförfaranden och författarnas roll som egna förläggare och som mottagare av honorar. Det största kapitlet, det fjärde, omfattar närmare 90 sidor och belyser författarnas sociala bakgrund, deras födelse- och bostadsorter och vad de sysslade med utöver författarskapet. Medan detta kapitel anlägger ett mycket brett perspektiv, är de båda följande mer begränsade. I femte kapitlet har avhandlingsförfattaren koncentrerat sig på journalister och teaterförfattare, och i det sjätte, slutligen, lyfter han fram tre namn, Carl Envallsson, Bengt Lidner och Thomas Thorild, som representerar för ett nytt slags författare. De får illustrera den förändring eller de förändringar i författarrollen som avhandlingens titel pekar på. Från att tidigare ha arbetat inom ett

ämbete eller stödd av mecenater blir författaren en yrkesman i sin egen rätt, som försörjer sig på honorar för sitt författarskap.

Författaren i ämbetet – formeln känns igen från Bo Bennich-Björkmans avhandling (1970), som Gunnar Sahlin uppenbarligen har ägnat ett hängivet studium. Han har valt ett betydligt kortare tidsavsnitt än Bennich-Björkman, 25 år mot 300, och har därför kunnat både bredda och fördjupa sin undersökning. Men det är tydligt att han har lärt sig mycket av sin föregångares arbete, och han har dessutom kunnat tillgodogöra sig Lars Furulands matnyttiga recension av det i *Sammlaren* 1970. Detta gäller i första hand kap. IV om författarnas sociala bakgrund, geografiska hemvist och sysselsättning. Men det gäller också mer övergripande ting som utblickarna mot jämförbara förhållanden utomlands. Sahlin har här tagit fasta på Furulands kritik och gör ofta med hjälp av utländsk litteratur givande internationella jämförelser. Sådana utblickar får vi inte minst i kap. II, Det litterära systemet. Kapitlet är uppdelat i sju avsnitt, om boktryckare, bokhandlare, förläggare, lånebibliotek, den litterära publiken, läsesällskap och sammanfattningsvis om det litterära systemets expansion mot slutet av 1700-talet. Det är alltså fråga om de tekniska och ekonomiska faktorerna bakom bokutgivningen, om vägen till läsarna och om publikunderlaget. Sahlin kallar själv det här kapitlet för »ett konglomerat av andra forskningsinsatser», vilket får betraktas som en riktig karaktéristik, även om han i viss mån kompletterar sin läsning med egen arkivforskning. En brist i denna översikt är att den offentliga kritiken över huvud taget inte berörs. Ändå är det just under den aktuella perioden som en offentlig kritik värd namnet växer fram, delvis ur de litterära sällskapens interna granskning. Författaren kunde också ha fördjupat bilden av kvinnorna som bokkonsument. Det finns konkreta belegg för att kvinnorna också i vårt land började uppfattas – och exploateras – som en intressant litterär publik. Just under den studerade perioden gavs det sålunda ut en rad tidningar för kvinnor, om vilka står att läsa i Margareta Bergers charmfulla *Äntligen ord från Qwinnohopen* (1984).

Kap. III, Författarnas inkomstmöjligheter, kallas »en utvecklingskiss», och utvecklingen anses då gå från »mecenatförfattaren» och »ämbetsförfattaren» till den friare »yrkesförfattaren». Det första avsnittet tar upp tillfällesdikten med Clewberg-Edelcrantz som välvalt exempel på en karriärpoet. När Sahlin betecknar tillfällesdikten som »ett fördrag mellan två parter», vill man dock gärna anmärka att tillfällesdikten i hög grad vände sig till offentligheten. Detta framgår bl. a. av att de samlingar av olika poeters verk som gavs ut under 1700-talet i mycket stor utsträckning tar med tillfällesdikter. Det gäller även gustaviansk som Kellgren och Leopold. Tillfällesdiktens funktion var uppenbarligen inte så enkel och entydig som framställningen kan ge intryck av.

Nästa avsnitt behandlar mecenatsystemet, men här är författaren mindre lyckosam i sin exemplifiering. Att Johan Gabriel Oxenstierna dedicerade 1796 års utgåva av *Skördarne* till sin morbror Gustaf Fredrik Gyllenberg har ingenting med klient-mecenatförhåll-